

PLAATSNAAM: Utrecht. **STAD**

DATERING: [1114 - 1122 juni 2].

VERLENER: Godebald, bisschop van Utrecht.

BESCHRIJVING:

De oudste vermelding van ‘Traiecto’ dateert van ca. 300 (cop. 7^e, 8^e en 10^e e.).

Keizer Hendrik V bevestigt in een oorkonde van zondag 2 juni 1122 het door bisschop Godebald aan de inwoners van Utrecht, Muiden en omgeving verleende recht, gewoonterecht en privilege op voorwaarde dat zij zweren de Utrechtse bisschopsmacht in trouw aan de keizer te bewaren, en ontheft allen die moeten bijdragen aan de aanleg van de wal van de stad Utrecht [*Traiectensem civitatem*] van tolbetaling aldaar.¹ Deze oorkonde staat bekend als het ‘Utrechtse stadsrecht’.² Hieruit heeft zich het stadsrecht in de 12^e en 13^e eeuw geleidelijk verder ontwikkeld. Ook op zondag 2 juni 1122 bevestigt keizer Hendrik V de door bisschop Godebald aan de inwoners van Utrecht en omgeving verleende voorrechten, stelt de hoogte van de Utrechtse toltarieven vast en erkent de bevoegdheid van de Utrechtse schepenen betreffende de handhaving van het Utrechtse marktrecht.³ Vandaar dat als periode van stadsrechtverlening tussen 1114 (begin regeringsperiode Godebald) en 2 juni 1122 wordt aangehouden.

Al in 1105 is sprake van een stedelijke schout.⁴ En in 1127 is sprake van vier jaarmarkten en tevens van burgers (*cives Traiectenses*) en schepenen.⁵ Op 30 apr. 1196 komt een eigen stedelijk bestuur voor bestaande uit 11 schepenen en 12 *consules civitatis* (raden).⁶ Vanaf 30 mrt. 1233 is sprake van keurbevoegdheid van schout, schepenen, raden en gezworenen.⁷ Op 18 juni 1252 verleent Rooms koning Willem II, graaf van Holland, aanvullende privileges waaronder het *ius de non evocando*.⁸ Op 3 sept. 1254 en 30 apr. 1256 verleent ook bisschop Hendrik van Vianden aanvullende privileges waaronder het recht dat de bisschop de Utrechtse burgers niet kan verplichten hem buiten de muren van de stad op krijgstoct te volgen.⁹ De bestuurlijke organisatie van de stad in de late Middeleeuwen wordt verder mede vormgegeven door middel van de gildenbrieven uit 1304 en 1341. Utrecht staat in de stedenatlas van Jacob van Deventer (ca. 1560).

HOOFDVAART: Utrecht is de ‘moederstad’ voor vrijwel alle Nederstichtse steden.

OUDST BEWAARDE ZEGEL: 1230.¹⁰ Afb.: bevestigde poort.
Randschrift: + SIGNVM BVRGENSIVM CIVITATIS TRAIECTI.¹¹

LITERATUUR:

¹ OSU, I, nr. 308; *ius et consuetudo ac privilegium*. Van Vliet, ‘Utrecht’, p. 34-37.

² Origineel in HUA, Stadsarchief Utrecht, Ie afd. nr. 37.

³ OSU, I, nr. 309; origineel in HUA, Stadsarchief Utrecht, Ie afd. nr. 38; Van Vliet, ‘Utrecht’, p. 37-40.

⁴ OSU, I, nr. 273.

⁵ OSU, I, 322.

⁶ OSU, I, 529. Betreft de vroegste vermelding van raden in de Nederlanden. Tevens vermelding van het (niet bewaarde) stadszegel.

⁷ OSU, II, 831: betreft bepalingen over verkoop van wijn.

⁸ OSU, II, 1262.

⁹ OSU, II, 1335 en 1375.

¹⁰ Brugmans en Heeringa, *Corpus Sigillorum*, nr. 626; HUA, S. Pieter, 680 (hieraan zegel uit 1230).

¹¹ Muller Fzn., *Beschrijving*, p. 10.

- K.van Vliet, 'Utrecht, Muiden en omgeving. Oude privileges opnieuw bezien', in: *JOU* (1995) p. 5-52.
- Maarschalkerweerd, Ph. van, 'De steden', in: C. Dekker, Ph. van Maarschalkerweerd en J.M. van Winter (red.), *Geschiedenis van de provincie Utrecht tot 1528*, I, Utrecht 1997, p. 258-290.
- K. van Vliet, 'De stad van de burgers', in: R.E. de Bruin (red.), *Een paradijs vol weelde. Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht 2003 (2^e druk).
- Struick, J.E.A.L., 'Het recht van Trecht', in: *JOU* (1972) p. 9-37.
- Bruijn, M.W.J. de, 'Consules civitatis. Ontstaan en opkomst van de Utrechtse gemeenteraad', in: *JOU* (1996), p. 5-44.
- Muller Fzn., S., *Beschrijving der Utrechtsche stadszegels*, Utrecht / 's-Hertogenbosch 1916.